

ЗА ПІДТРИМКИ НАУКОВОЇ ШКОЛИ «ІНТЕЛЕКТ»

І. Г. БОГАТИРЬОВ

**НАРИСИ СТАНОВЛЕННЯ
ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ
СИСТЕМИ В УКРАЇНІ
У ПРАЦЯХ ВЧЕНИХ
НАУКОВОЇ ШКОЛИ
«ІНТЕЛЕКТ»**

МОНОГРАФІЯ

Київ
ВД «ДЯКОР»
2021

УДК 343.8.018-044.922(477)(02)

Б73

Рекомендовано до друку

*Вченою радою Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого
ПРАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
(протокол № 7 від 24 грудня 2020 року)*

Рецензенти

Джу́жа О. М. – доктору юридичних наук, професор, заслужений юрист України
(м. Київ)

Колб О. Г. – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (м. Луцьк)

Шевченко А. Є. – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України
(м. Ірпінь)

Богатирьов І. Г.

Б73 Нариси становлення пенітенціарної системи в Україні у працях вчених наукової школи «Інтелект»: монографія / І. Г. Богатирьов. – Київ: ВД «Дакор», 2021. – 242 с.

ISBN 978-617-7679-82-9

У нарисах висвітлено становлення пенітенціарної системи України у працях вчених наукової школи «Інтелект». Наукове видання побудовано на принципово нових концептуальних ідеях наукового співробітництва. Вивчено і розкрито наступне коло питань: що являє собою наукова школа «Інтелект»; наукові погляди вчених на інститут покарання у філософсько-історичному та соціальному вимірі; стан наукового знання про пенітенціарну систему України, яке її майбутнє, на якому фундаменті вона побудована; яка роль науковців школи «Інтелект» у трансформаційних процесах побудови пенітенціарної системи нового зразка; чи спроможна пенітенціарна система України повернути у соціум законслухняного громадянина тощо. Встановлені та обґрунтовані актуальні проблеми функціонування пенітенціарної системи України та запропоновано концептуальні шляхи їх вирішення. Розроблено сучасні шляхи формування пенітенціарної системи України у Європейській правовій простір.

Учасниками наукового видання є вчені наукової школи «Інтелект», які отримали наукові здобутки та відповідні ступені за спеціальностями 12.00.08 та 12.00.09. в період з 2006–2020 рр. та інші вчені, які у різні часи заклали наукові ростики майбутньої пенітенціарної системи України. Видання розраховано на науковців, викладачів, аспірантів, студентів, курсантів закладів вищої освіти, а також судів, адвокатів, практичних працівників установ виконання покарань, хто цікавиться даною проблематикою.

Усі зауваження, які будуть висловлені у зв'язку з виданням даного монографічного дослідження, автор прийме з вдячністю і врахує при подальшій науковій роботі.

УДК 343.8.018-044.922(477)(02)

ISBN 978-617-7679-82-9

© Богатирьов І. Г., 2021

© ТОВ «ВД «Дакор», 2021

ЗМІСТ

ВІД АВТОРА	4
РОЗДІЛ 1. ВИТОКИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ НАУКОВОЇ ШКОЛИ «ІНТЕЛЕКТ»	10
Висновки до першого розділу	21
РОЗДІЛ 2. НАУКОВІ ПОГЛЯДИ НА ІНСТИТУТ ПОКАРАННЯ У ФІЛОСОФСЬКО-ІСТОРИЧНОМУ ТА СОЦІАЛЬНОМУ ВИМІРІ ...	22
Висновки до другого розділу	40
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК І СУЧАСНИЙ СТАН НАУКОВОГО ЗНАННЯ ПРО ПЕНІТЕНЦІАРНУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ	42
Висновки до третього розділу	70
РОЗДІЛ 4. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	71
Висновки до четвертого розділу	121
РОЗДІЛ 5. ШЛЯХИ ІНТЕГРАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ У ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРАВОВИЙ ПРОСТІР	123
Висновки до п'ятого розділу	193
ВИСНОВКИ	194
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	199
ДОДАТКИ	216

ВІД АВТОРА

Шановний читачу! Ця книга про людей, які присвятили свої наукові здобутки не простій, але важливій для суспільства професії – вченого-пенітенціариста. Нариси написані мною завдяки служінню більше 37 років на різних посадах в пенітенціарній системі України. Це дозволило мені закласти в науку і практику фундамент побудови сучасної української пенітенціарної справи, реформування її правових та організаційних основ шляхом гуманізації виконання кримінальних покарань на засадах застосування широкого спектру засобів впливу на особистість засуджених з вірою у можливість їхньої ресоціалізації, повернення до чесного життя у суспільстві.

Саме події на перетині ХХ–ХХІ ст., зміни відносини у всіх сферах суспільного життя країни, визначили нові погляди на зміст і організацію процесу виконання і відбування покарань, на мету, завдання, принципи, функції та цілі виправлення і ресоціалізації засуджених у пенітенціарній системі України.

Серед напрямів створення пенітенціарної системи України нового зразка чільне місце посідає її наукове забезпечення у дослідженнях вітчизняних вчених загальнотеоретичних проблем кримінального, кримінально-виконавчого та адміністративного права, кримінології, історії, економіки, педагогіки і психології.

Дослідження цих проблем, пошук шляхів розв'язання певного наукового завдання, об'ємний сегмент наукового матеріалу в Україні традиційно привертає увагу багатьох вчених різних наукових шкіл і спеціальностей, що є позитивним кроком формування потужної наукової думки в країні. На жаль, результати наукових розвідок у пенітенціарній системі далеко не завжди є відомими широкому загалу практичних працівників органів і установ виконання покарань Міністерства юстиції України та вчених інших спеціальностей у зв'язку з недосконалою організацією поширення такого наукового сегменту матеріалу.

Відомо, що з матеріалами дисертаційних досліджень має можливість ознайомитися лише обмежене коло практичних працівників і вчених. На нашу думку, такий стан ускладнює використання науково обґрунтованих теоретичних положень і практичних рекомендацій, що містяться в дисертаціях. Для усунення перешкод на шляху впровадження наукових досягнень вітчизняних вчених у галузі пенітенціарної науки, у практичну діяльність органів і установ виконання покарань, правоохоронних органів та освітній процес закладів вищої освіти, підготовлено це наукове видання.

Обравши напрям інтеграції до Європейського Союзу, Україна взяла на себе низку зобов'язань щодо створення пенітенціарного відомства європейського зразка, здатного створити належні умови для відбування засудженим покарання, ресоціалізувати його після звільнення у соціальне середовище, повернути законотворчим громадянином.

Останні події в місцях несвободи Міністерства юстиції України з усією переконливістю свідчать про те, що пенітенціарна система України змінюється динамічно, висуваючи все нові і нові виклики для реалізації державної політики у сфері виконання покарань та пробації.

Першим і найголовнішим кроком на цьому шляху має стати прийняття пенітенціарної доктрини, яка б, насамперед, базувалась на засадах каяття, виправлення та ресоціалізації засуджених, адаптації останніх у суспільство після звільнення з місць несвободи. Цьому процесу сприяють та кореспондують проведені науковцями школи «Інтелект» ґрунтовні фундаментальні дослідження у сфері пенітенціарної системи та вчених інших галузей права.

Вищезазначене актуалізує необхідність підготовки монографічного дослідження «Нариси становлення пенітенціарної системи України у працях вчених наукової школи «Інтелект»», яке в певних суспільно-політичних умовах і на окремих часових відрізках буде сприяти розвитку пенітенціарної системи шляхом використання накопиченого досвіду в умовах сучасного реформування кримінально-виконавчої системи та трансформації її у пенітенціарну систему нового зразка.

Підготовка такого фундаментального дослідження є актуальним завданням вітчизняної пенітенціарної науки, оскільки воно вважається міждисциплінарною науковою проблемою, а тому її розв'язання свідчить про розкриття об'єктивної картини правового й організаційного забезпечення функціонування пенітенціарної системи України у зазначений період.

Варто констатувати, що дисертаційних і монографічних праць, присвячених нарисов становлення пенітенціарної системи України в працях науковців школи «Інтелект» дотепер не було здійснено, що є додатковим аргументом проведення такого наукового пошуку. Крім того, набуття нових знань про пенітенціарну систему та її функціонування дозволять не тільки розширити науковий пошук майбутнього про пенітенціарну систему, а головне – критично оцінити її діяльність з позиції минулого.

Сьогодні, коли в Україні на основі важливих державних рішень йде активний процес реформування кримінально-виконавчої системи в пенітенціарну систему нового зразка, потрібен змістовний науковий аналіз вивчення актуальних проблем функціонування пенітенціарної системи України із визначенням перспективних напрямів її розвитку в майбутньому.

Таким чином, актуальність монографічного дослідження «Нариси становлення пенітенціарної системи України у працях вчених наукової школи «Інтелект»» визначається потребою у перегляді існуючих наукових підходів щодо місця і ролі пенітенціарної системи України у системі державотворення та приведення її у відповідність до нових потреб соціально-економічного і політико-правового розвитку України в майбутньому.

Важливим аргументом на користь підготовки даного видання виступають міжнародні зобов'язання України щодо реформування кримінально-виконавчої системи України та приведення її у відповідність до міжнародних (більшою мірою європейських) стандартів поведіння із засудженими та ув'язненими.

Науково-теоретичне підґрунтя підготовки монографічного нарисов становлять наукові положення, що містяться у працях не тільки наукової школи «Інтелект», а також і в працях вітчизняних вчених

інших спеціальностей, зокрема, теорії та історії держави і права, кримінального та кримінально-виконавчого права, політології, історії, психології, педагогіки, соціології.

Здобутки цих учених містять низку системних положень і висновків, які прямо або опосередковано стосуються розвитку пенітенціарної системи України в майбутньому і дотепер створюють теоретичні й практичні передумови для її ефективного дослідження у реаліях сьогодення. Водночас спираючись на наукові доробки вищевказаних вчених та отримані ними результати, ми спрямували своє зусилля на об'єктивне висвітлення майбутнього пенітенціарної системи в Україні, шляхом їхнього ґрунтовного порівняльного аналізу та застереження від помилок у процесі сучасного нормативно-правового забезпечення функціонування пенітенціарної системи України.

Тематика дослідження відповідає основним напрямкам реалізації Національної стратегії у сфері прав людини (затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015), Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки (схваленої Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015) та Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України (схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 654-р), які націлюють на використання вітчизняного та зарубіжного досвіду у цій сфері суспільних відносин, а також тематиці пріоритетних напрямів розвитку правової науки України на 2015–2020 рр.

Метою дослідження є проведення комплексного фундаментального дослідження функціонування пенітенціарної системи України протягом 1991–2020 років на підставі міждисциплінарного аналізу наукових здобутків вчених наукової школи «Інтелект» та наукових праць вітчизняних вчених інших спеціальностей, які вивчали проблему пенітенціарної системи України в контексті власних досліджень.

Методологія дослідження була обрана з урахуванням поставленої мети, завдань дослідження, його об'єкта і предмета. Під час дослідження застосовані загальнонаукові та спеціально-наукові методи

пізнання державно-правових процесів і явищ. Із загальнонаукових методів застосовувались діалектичний, історичний, порівняльно-історичний, функціонального аналізу, системно-структурний, із спеціально-наукових – історичний, історико-правовий, порівняльно-правовий, формально-юридичний та інші методи. Метод загальної філософської діалектики, згідно з яким всі явища (предмети) вивчаються в єдності та суперечності їх протилежностей, дозволив розкрити основні напрями становлення і розвитку пенітенціарної системи України в період 1991–2020 рр.

Емпіричну базу дослідження склали наукові праці вчених школи «Інтелект», наукові доробки вітчизняних учених інших спеціальностей, публікації, архівні документи та матеріали, а також законодавчі й підзаконні нормативно-правові акти, збірники документів щодо досліджуваного періоду, результати вивчення нормативно-правових актів у сфері виконання покарань, збірників директивних документів і законодавчих актів 1991–2020-х рр., законів, указів, постанов уряду. Узагальнені дані фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і державного управління України (ЦДАВО України), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України), Державного архіву ДКВС України та ін. Узагальнені дані опитування, інтерв'ю працівників установ виконання покарань Міністерства юстиції України.

Хронологічні та географічні межі роботи обумовлені нижньою межею дослідження, з 1991 року – це функціонування пенітенціарної системи з часів незалежності за виправно-трудовим законодавством, середньою межею дослідження з 2003 року, а у якості вищої межі це функціонування пенітенціарної системи України з 2016 року по даний час.

Щодо географічної межі дане дослідження окреслено територією всієї незалежної України, виключення становить частина Луганської і Донецької областей, а також Автономна Республіка Крим, що тимчасово не підконтрольні владі України з 2014 року.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що нарис є першим сучасним монографічним дослідженням, що розв'язує науково-прикладну проблему функціонування пенітенціарної

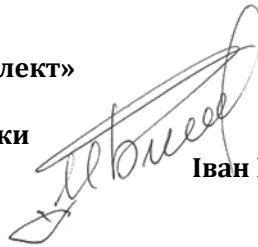

системи України протягом 1991–2020 рр. шляхом комплексного міждисциплінарного аналізу наукових здобутків науковців школи «Інтелект» та наукових праць вітчизняних вчених інших спеціальностей, які вивчали проблему пенітенціарної системи України в контексті власних досліджень та сформуvalи концепцію про майбутнє пенітенціарної системи України. У результаті дослідження сформульовано й обґрунтовано низку нових концептуальних положень, що мають важливе теоретичне та практичне значення для пенітенціарної науки в майбутньому.

Подібне видання покликане змінити вектор інформаційного забезпечення пенітенціарної науки України. Наукова школа «Інтелект» запрошує всіх пенітенціаристів до співпраці.

Автор висловлює глибоку повагу і щирю вдячність рецензентам рукопису монографії: моему науковому вчителю доктору юридичних наук, професору, заслуженому юристу України Джужі Олександрі Миколайовичу; доктору юридичних наук, професору, заслуженому юристу України Колбу Олександрі Григоровичу, доктору юридичних наук, професору, заслуженому юристу України Шевченку Анатолію Євгеновичу.

**Керівник наукової школи «Інтелект»
доктор юридичних наук,
професор, заслужений діяч науки
і техніки України**

Іван Богатирьов